

Kolm murdepunkti Eesti sisepoliitikas 1918–1934

Ago Pajur

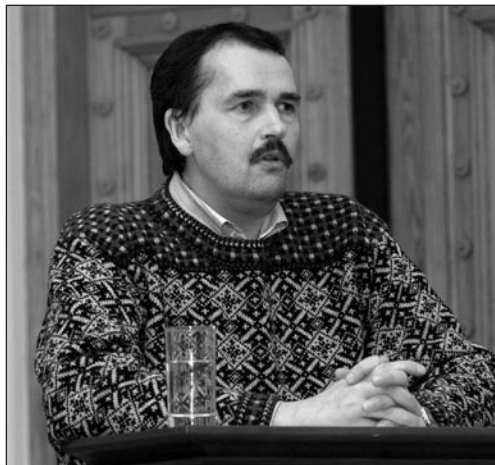

Foto: M. Mänd

Üldjuhul on kombeks jagada Eesti esimene omariiklusaeg (maailmasõdade-vaheline) kaheks erinevaks perioodiks ja tõmmata neid eraldav joon 1934. aasta 12. märtsi riigipöörde kohale. Seega võiks oletada, et vabariigi esimesed 15 aastat, nn. parlamentaarse demokraatia aeg, olid üpris staatilised. Nii see põhimõtteliselt oligi, kuid ometi ei saanud needki aastad läbi väiksemate murdepunktide, millega kaasnesid mõningad vähemtähtsad muutused senises sisepoliitilises kursis. Lähemal vaatlusel jääb silma vähemalt kolm säärast murdepunkti.

Esimene murdepunkt: 1920. aasta põhiseadus

Esimeseks murdepunktiks oli 1920. aasta põhiseadus. Esmajoones seetõttu, et see tõi kaasa põhiseadusliku riigikorra kehtestamise riigis, mis oli ligi kolm aastat eksisteerinud, kuid mille valitsemiskorra alused olid ikka veel fikseerimata. Kuid murdepunktist võib kõnelda ka seetõttu, et põhiseadusega määratletud riigikord erines oluliselt senisest ajutisest valitsemiskorrast.

Eesti riikluse praktiline ülesehitamine sai alguse pärast Saksa okupatsiooni kokkuvarisemist: 11. novembril 1918 alustas tegevust

Ajutine Valitsus, 20. novembril taaskogunes Maanõukogu ja 27. novembril valiti valitsuse uus koosseis. Ühtlasi otsustas Maanõukogu tegevuse lõpetada, jättes Eesti tuleviku Asutava Kogu hooleks. Kindlaks määrati ka Asutava Kogu valimistähtaeg (1.–3. veebruar 1919) ja avakoosoleku päev (20. veebruar 1919).¹

Kuni Asutava Kogu kokkuastumiseni koondus kogu võimutäius Ajutise Valitsuse kätte, sest Maanõukogu 24. ja 27. novembri seadused tagasid valitsusele erakorralised volitused. Valitsusel oli õigus kehtestada riigi juhtimiseks vajalikke seadusi ja määrusi, sõlmida rahvusvahelisi lepinguid, teha sise- ja välislaene, võtta riigi kanda kohustusi jne.² Seega läks nii seadusandliku kui ka täidesaatva võimu teostamine valitsuse pädevusse ja Maanõukogu loobus valitsuse tegevuse järelvalvest.

Valitsus kasutas saadud volitusi agaralt, andes seadusi ja seades ametisse erakorralise võimuga ametnikke, eeskätt maakonnakomissare. Kahtlemata oli selline valitsemispraktika alanud Vabadussõja oludes otstarbekas ja osalt isegi mõõdapääsmatu, kuid valitsuse kontrollimatu tegevus tekitas nii mõneski poliitikus ärevust. Eriti seetõttu, et Maanõukogu otsustas 27. detsembril raske rindeolukorra tõttu Asutava Kogu valimised

¹ Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu, 2005, lk. 47.

² Riigi Teataja 1918, nr. 3, lk. 9; 1918, nr. 4, lk. 4–5.

edasi lükata.³ Seega muutusid Ajutise Valitsuse erakorralised volitused, mis olid esialgu antud vaid kindlaks ja üsna lühiajaliseks perioodiks (kuni Asutava Kogu kokkuastumiseni) tähtajatuteks.

Kuna rahulolematuse süvenes ja Maanõukogu vanematekogule laekus üha enam mitmesuguseid kaebusi, siis kutsuti kokku Maanõukogu erakorraline istungjärk. 1. veebruaril 1919 alanud istungitel kritiseeriti teravalt valitsusametnike omavoli, sõjaväelaste sekkumist tsiviilellu, omavalitsuste õiguste piiramist ja liiga karmi karistuspoliitikat ning nõuti valitsuse õiguste kärpimist, maakonnamissaride ameti kaotamist, sõjaväevõimude tegevusvaldkonna täpsustamist ja sõjaväljakohtute määruse muutmist. Kuna Maanõukogus kõlanud kriitika väljendas usalduskriisi, siis esitas valitsus tagasiastumisavalduse ning valitsuse avaldusega solidariseerus ka ülemjuhataja. Toimunud usaldushäälletusel saavutas valitsus enamuse ja sai õiguse jätkata. Ümber kujundati hoopiski kriitikat toetanud Maanõukogu juhatus.⁴ Valitsuse tegevuse vaagimine Maanõukogus, valitsuse tagasiastumisavaldus ning kriisi lõpetanud usaldushäälletus tõestavad üheselt, et Asutava Kogu valimiste eel lähtuti Eestis vähemalt ühest parlamentaarse riigikorra põhiprintsiibist – valitsuskabineti poliitilisest vastutusest parlamendi ees. Teise põhimõtte – võimude lahususe – toimimise üle otsustamine on keerukam. Ühelt poolt näis see mitte toimivat, kuna kogu võimutäius (sealhulgas seadusandlik) oli usaldatud valitsusele, teisalt oli aga säärane lahendus ajutine ning kõik valitsuse tähtsamad otsused kuulusid tagantjärele kinnitamisele Asutavas Kogus.

1919. aasta jüripäeval kokku astunud Asutava Kogu üheks tähtsamaks ülesandeks sai põhiseaduse väljatöötamine. Kuna tegemist oli aeganõudva tööga, siis otsustati kuni põhiseaduse valmimiseni kehtestada ajutine valitsemiskord. 4. juunil võetigi vastu “Eesti Vaba-

riigi valitsemise ajutine kord”.⁵ Niinimetatud ajutise põhiseadusega sätestatud valitsemise põhimõtted osutusid ootamatuks, eeskätt seetõttu, et nüüd hüljati varem vaikimisi omaks võetud parlamentarismi põhimõtted.

Esmapilgul näis küll jätkuvalt olevat tegemist parlamentarismiga. Ennekõike viitas sellele ajutises põhiseaduses fikseeritud võimude lahususe printsiip: seadusandlikku võimu käsitas Asutav Kogu, valitsusvõim delegeeriti Vabariigi Valitsusele ning kohtuvõim Riigikohtule. Kuid seejuures kuulus domineeriv positsioon parlamendile, kelle ülesanded olid ebaharilikult laialdased. Esiteks täitis Asutav Kogu parlamendi põhifunktsiooni – teostas seadusandlikku võimu (võttis vastu seadused, koostas riigieelarve, kinnitas välislepingud, otsustas sõja ja rahu üle, valis valitsuse, Riigikohtu ja Riigikontrolli liikmed jne.); teiseks lahendas ta erakorralisi, Asutava Kogu tüüpi parlamentidele omaseid ülesandeid – koostas põhiseaduse ning määras kindlaks maareformi ja teiste põhimõtteliste tähtsust omavate ümberkorralduste (*ühiskondliste uuenduste*) alused; kolmandaks teostas aga Asutav Kogu kontrolli Vabariigi Valitsuse tegevuse üle ning andis valitsusele ülesandeid ja juhtnööre. Seega, kui novembris 1918 anti nii täidesaatev kui seadusandlik võim valitsusele ja Maanõukogu jäi pealtvaataja rolli, siis nüüd kaldus pendel vastassuunda – Asutava Kogu kätte koondus lisaks seadusandlikule ka täidesaatev võim. Sest kuigi täidesaatev võim delegeeriti valitsusele, ei saanud viimane rakendada seda iseseisvalt, vaid üksnes “Asutava Kogu volitusel ja valve all”, s. t. valitsuse tegevus pidi piirduma ainult seaduste ja Asutava Kogu korralduste täitmisega. Asutav Kogu teostas mitte üksnes kontrolli valitsuse üle, vaid andis valitsusele ka konkreetseid käsked ja korraldusi. Võimude lahususest polnud juttugi, sisuliselt taandati valitsus Asutava Kogu üheks komisjoniks.

Lakkas toimimast ka poliitilise vastutuse printsiip, sest ministritest-poliitikute koos-

³ M. Graf. Eesti rahvusriik. Ideed ja lahendused: ärkamisajast Vabadussõjast Eesti Vabariigi sünnini. – Eesti ajalugu VI, lk. 265–267.

⁴ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920: Dokumentide kogumik. – *Ad fontes* 5. Tallinn, 1999. lk. 200–204; M. Graf. Eesti rahvusriik, lk. 268–269.

⁵ Riigi Teataja 1919, nr. 44, lk. 345–347.

neva valitsuse asemel kavatseti ametisse seada nn. ametnikkude ministeerium, kuhu kuuluksid poliitiliselt erapooletud erialaspetsialistid. Erapooletule kabinetile sai ainsana üldpoliitilise kursi kindlaks määrata Asutav Kogu, kes pidanuks püstitama valitsuse ette ka konkreetseid ülesanded ja osutama nende lahendusteedele. Tagatipuks kavatseti valitsus kinnitada ametisse tähtajaliselt – üheks aastaks. Loomulikult ei saanud säärase valitsuse puhul küsimus poliitilisest vastutusest isegi tõstatuda.⁶

Tagantjärele on täiesti selge, et ajutine valitsemiskord oli kõrvalekalle Eesti riikluse arenguloos. Hoopis keerukam on selgitada niisuguse kõrvalekalde põhjusi. Tavapärastel on seda seostatud nii vasakpoolsete domineerimisega Asutavas Kogus kui ka ajutise põhiseaduse koostajate sooviga eriliselt tähtsustada Asutava Kogu rolli. Samuti on väidetud, et ajutine põhiseadus pidi andma Asutavale Kogule vaid seadusliku aluse ainuvõimu teostamiseks, samas kui otsus, kas ja kuivõrd seda võimalust kasutada, jäeti Asutava Kogu enda langetada.⁷

Igapäevases praktikas uus valitsemiskord ei rakendunud. Juba enne ajutise põhiseaduse vastuvõtmist seadis Asutav Kogu ametisse vabariigi valitsuse, mis ei koosnenud mitte erialaspetsialistidest, vaid poliitilistest ministritest, ning mille selja taga seisis parlamendis absoluutset enamust omav koalitsioon (ESDTP, Tööerakond, Rahvaerakond). Kabineti kinnitamisel polnud aastast valitsemistähtajast juttugi ja asjaosalistele oli selge, et valitsus püsib üksnes seni, kuni tal on parlamendi usaldus. Seega eelistas Asutav Kogu tähtajalisele erapooletule spetsialistide valitsusele märksa tavapärasemat kabinetti, mis kannaks parlamendi ees poliitilist vastutust.

Samuti loobus Asutav Kogu valitsuse tegevuse otsesest juhtimisest. Enamgi veel, Asutav Kogu jätkas Maanõukogu praktikat, andes valitsuse võimkonda mitmed parlamendi ülesanded, eeskätt igapäevase n.-ö. jook-

va seadusandluse alal. Suurelt jaolt tulenes selline lahendus sõjalukorrrast, mis tungivalt nõudis täidesaatva võimu ulatuslikku tegevusvabadust. Kuid tähtsusetu polnud ka asjaolu, et Asutaval Kogul, kes oli seotud põhjapanevate reformide ettevalmistamisega, ei jätkunud otseseks riigijuhtimiseks aega ega jõudu. Aja- ja jõupuudust üritati küll kompenseerida seadusandliku delegatsiooni moodustamisega, kuid otsest kontrolli valitsuse tegevuse üle ei suutnud seegi teostada.⁸

4. juunil 1919 valitud põhiseaduse komisjon alustas oma tööd põhimõtteliste küsimuste arutamisega. Üsna üksmeelselt kuulutati Eesti oludesse sobimatuks nii presidentaalne süsteem, kuna kardeti, et sõltumatu täitev- võim võiks saada liiga suure tegevusvabaduse ja seega võimu usurpeerida, kui ka parlamentaarne süsteem, mille kontrollimehhanisme hinnati liialt nõrgaks. Seetõttu soovitati jätta ka tulevikus domineeriv positsioon parlamendile ning lisaks sellele suurendada rahva osalust valitsemises.⁹

Oktoobris 1919 valminud põhiseaduse algeelnõu¹⁰ lähtus komisjoni enamiku tahtest. Selles kõneldi tähtajalisest valitsusest (sedapuhku peeti valitsuse volituste optimaalseks kestuseks kahte aastat), rõhutati parlamendi (Rahvanõukogu) õigust n.-ö. teostada ülemvalvet valitsuse ja selle liikmete tegevuse üle ning sätestati mehhanismid, mis võimaldasid kaasata rahva riigi juhtimisse. Nendeks mehhanismideks olid üldlevinud valimisõiguse kõrval veel rahvaalgatuse ja rahvahääletuse väga ulatuslik rakendamine. Rahvaalgatuse korras võisid kodanikud esitada ettepanekuid ükskõik millise seaduse (ilma igasuguste piiranguteta) vastuvõtmiseks, muutmiseks või tühistamiseks. Seejuures tuli kõik rahvaalgatuse korras laekuvad ettepanekud panna rahvahääletusele, mille otsus oli lõplik. Rahvahääletusele sai panna ka parlamendis vähemusse jäänud eelnõusid ja ettepanekuid. Rahvahääletuse erilist rollist räägib tõsi-

⁶ A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis. – Iseseisvuslaste Kirjavara 4. Stockholm, 1951, lk. 20.

⁷ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920, lk. 34–35.

⁸ A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis, lk. 25–26.

⁹ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920, lk. 44–46.

¹⁰ ERA, f. 15, n. 2, s. 414, l. 136–140.

asi, et korralised rahvahääletused pidanuks toimuma kord aastas (hääletamisel võis olla korraga mitu eelnõud) ning nende vaheajagadel võidi korraldada veel ka erakorralisi rahvahääletusi. Rahvahääletused olid pädevad otsustama ka parlamendi laialisaatmise ja ennetähtaegsete valimiste korraldamise üle. Sisuliselt toonuks põhiseaduse algeelnõu rakendumine kaasa tavapärase esindusdemokraatia asendumise osalusdemokraatiaga.

Kuid ootamatult loobus põhiseaduse komisjon senistest põhimõtetest – nii tähtajalisest valitsusest kui ka valitsevast parlamendist ja osalusdemokraatiast. On tähelepanuväärne, et tõekspidamised muutusid pärast seda, kui komisjoniliikmed olid tutvunud toonaste kõige moodsamate põhiseadustega: 1919. aasta suvel vastu võetud Soome ja Saksamaa konstitutsioonidega.¹¹ Mõlemad nimetatud põhiseadused lähtusid parlamentarismi printsiipidest ning parlamentarism, mida oli varem peetud sobimatuks, sai nüüdsest eluõiguse ka Eestis.

Sellega seoses kerkis aga uuesti esile küsimus, millele komisjon polnud seni sobilikku lahendust leidnud (võib-olla polnud tõsiselt otsinudki) – kuidas tagada võimude tasakaal? Kuna parlamendi ja valitsusvõimu tasakaalustamise tõhusaimaks vahendiks on riigipea (presidendi) institutsioon, siis kirjutati presidendi ametikoht sisse ka 1919. aasta detsembris valminud parandatud eelnõusse. Tasakaalustavate mehhanismide loomiseks andis uus projekt presidendile õiguse kasutada suspensiivset vetot, saata parlament laiali ja kuulutada välja ennetähtaegsed valimised.

Seega näis 1920. aasta alguses, et kõige raskemad probleemid on edukalt lahendatud ja tee põhiseaduse vastuvõtmiseks avatud. Kuid nii see ei olnud, sest presidendi amet hakkas kütma kirgi väljaspool põhiseaduse komisjoni. Laia avalikkuse ette jõudis see erakondliku ajakirjanduse vahendusel. Vasakpoolsete nõudmisel tõstatati küsimus 18. veebruaril 1920 Asutava Kogu plenaaristun-

gil. Kuna koosolek tunnistati eraviisiliseks, siis pole seal toimunu täpselt fikseeritud, kuid lõppotsus on hästi teada: riigipea institutsioon kustutati põhiseaduse eelnõust, tema ülesanded jagati parlamendi, valitsuse ja valitsusjuhi vahel ning tasakaalustava teguri osa tuli hakata etendama rahval. Tagantjärele on peetud presidendist loobumise peamiseks põhjuseks vasakpoolsete kartust koondada ühe isiku kätte liiga suur võim.¹²

Asutav Kogu võttis põhiseaduse vastu 15. juunil 1920 ning see jõustus sama aasta 21. detsembril. Riigivalitsemise osas püüdis põhiseadus sünteesida kahte erinevat ja osalt lausa vastandlikku süsteemi: nn. Šveitsi süsteemist pärinesid rahva vahetu kontroll parlamendi üle ning rahvahääletuse ülisuur roll poliitilises elus; parlamentaarsest süsteemist aga võimude lahususe printsiip ja valitsuse poliitiline vastutus parlamendi ees. Samas rakendati mõlemat süsteemi vaid osaliselt, lahjendatud kujul. Parlamentarismi muutis osaliseks asjaolu, et täiesti sõltumatu tegevuses vaid kohtusüsteem, kuid täitevvõim sõltus suuresti seadusandlikust ning puudus tasakaalustav tegur valitsuse ja parlamendi vahel. Rahvavalitsuse ideed lahjendas aga tõsiasi, et rahvahääletuse ja -algatuse õigust piirati: esiteks ei laienenud rahvaalgatuse ega -hääletuse õigus kõigile seadustele (riigieelarve, maksud, riigilaenu, välislepingud, sõja, mobilisatsiooni ja kaitseseisukorra väljakuulutamine) ning teiseks loobuti korralistest (iga-aastastest) rahvahääletustest ja käsitleti neid erakorraliste ettevõtmistena.

Rein Marandi arvates oli selline segasüsteem “üsnaagi problemaatiline lahendus”, sest “õiguslik-loogiliselt neid kaht süsteemi vaevalt võib ühtseks tervikuks kokku sulatada ja tegelikus riigielus nad vaevalt võivad kõrvuti eksisteerima jääda”.¹³ Sisuliselt on sama seisukohta jaganud mitmed teisedki autorid, leides, et 1920. aasta põhiseaduse edukaks toimimiseks oli vaja nii kogu rahva kui ka poliitikute, erakondade, valitsuse ja

¹¹ A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis, lk. 29.

¹² Samas, lk. 30–32; M. Graf. Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934 koos eellooga (1905–1917) ja järellooga (1934–1940). Tallinn, 2000, lk. 292–295.

¹³ R. Marandi. Valitud artikleid Eesti riigist ja poliitikast. Tallinn, 2007, lk. 20.

parlamendi erakordselt kõrgeid moraalseid ja eetilisi omadusi. Need polnud aga Eestis sugugi kõrgemad kui mujal maailmas, pigem – arvestades demokraatliku traditsiooni puudumist – madalamad. Seetõttu ongi uurijad enamasti kahelnud säärase *tasakaalustamata parlamentarismi* elujõulisuses. Kindlasti ei ole need kahtlused alusetud, kuid meenutamist väärib seegi, et aastail 1921–1932 toimis Eesti Vabariigi põhiseadus üldiselt edukalt.

Niisiis oli 1920. aasta põhiseaduse vastu võtmine ja jõustumine murdepunktiks eeskätt juriidilises mõttes. Samas tähendas see siiski ka senise ebamäärasuse ja ajutisuse asendumist püsivate põhimõtetega, millele tuginedes võis Eesti riikluse ülesehitamist jätkata.

Teine murdepunkt: kommunistide putšikatse

1920. aastate algul oli Eestis kolm peamist sisepoliitilist probleemi: kommunistliku riigipöörde hädahoht, rahva suhtumine omariiklusesse ning poliitiline ebastabiilsus.¹⁴ Kõigi nende probleemide lahendamisel kujunes murdepunktiks 1. detsembri putšikatse. Muidugi ei tohi mässu ületähtsustada: riigipöördekatse ei omanud iseenesest mingit märkimisväärt sisepoliitilist tähendust ning isegi murrangu otsene põhjustaja oli see vaid osaliselt. Pigem oli putšikatse näol tegemist väikese tõukega (ajendiga), mis andis sisepoliitilistele arengutele suuna, mis oleks varem-hiljem valitsema pääsenud ka ilma säärase vapustuseta.

Otseselt põhjustas mäss murrangu ainult esimesena nimetatud probleemi – kommunistliku riigipöörde hädahoht – osas. Teatavasti kujunes 1. detsember EKP jaoks täielikuks enesehävitusel. Väga paljud aktiivsed kommunistid arreteeriti (osalt lasti koguni maha), teine osa, sh. kõik partei tippjuhid, põgenes N. Liitu ega sõandanud enam Eestisse naasta. Kümnendi teisel poolel oli Eestis vaid 300 kommunisti, neistki enamik vanglas.

Liikumise riismete juhtimine läks sidemeteta, kogemusteta ja autoriteedita noorte meeste kätte, kes ei suutnud midagi nimetamisväärtset korda saata. Kommunistide mõju alla satunud poliitilised rühmitused, ametiühingud, töölisorganisatsioonid jne. tegid oma seniste suundumustega kas lõpparve või suleti. Mis aga kõige olulisem – rahva enamik pööras kommunistidele järsult selja. Kui kümnendi algul olid kommunistid suutnud saavutada märkimisväärtset edu nii Riigikogu (I koosseisus 5 ja II koosseisus koguni 10 saadikut) kui ka kohalike omavalitsuste (eriti Tallinnas, Narvas ja Pärnus) valimistel, siis edaspidi etendasid nad vaid marginaalset rolli (esinduskogudesse sattusid vaid üksikud kommunistimeelsed isikud).¹⁵

Oma osa oli EKP allakäigus ka Kominterni rahakraanide osalisel sulgemisel, kuid peamine oli siiski Eesti ühiskonda putši tagajärjel tabanud kainenemine. Varem oli, vaatamata Vabadussõja kogemusele, nagu unustatud, mida Nõukogude Venest kultiveeritav kommunism endast kujutab ja kohati (eriti vasakpoolsetes ringkondades) suhtuti Moskva palgal olevatesse ja Kominterni käske täitvaisesse kommunistidesse kui peaaegu normaalsesse poliitilistesse partneritesse. Nüüd võeti aga idast lähtuvat ohtu märksa tõsisemalt ega keelatud vajadusel ka mitte just kõige demokraatlikumate abinõude rakendamist riigivastaste jõudude ohjeldamiseks. Sellest andsid hästi tunnistust nii 1925. aastal vastu võetud “Riigikorra kaitse seadus”, mis võimaldas määrata riigivastase tegevuse eest senisest karmimaid karistusi, kui ka Kaitseliidu, millesse pahempoolsed varem halvustavalt suhtusid, tormiline taassünd.

Mässukatse andis aga tõuke mitte üksnes kommunistidesse suhtumise muutumisse, vaid ka rahva üldiste hoiakute teisenemisse. Kümnendi alguses ei olnud rahva mentaliteet ja hoiakud mitte alati omariiklusele soodsad. Suhtumine polnud küll kindlasti mitte eitav, kuid pahatihti üpris leige, kohati ka negatiiv-

¹⁴ A. Pajur. Eesti sisepoliitika probleeme 1920–1924. – Kaks algust: Eesti Vabariik – 1920. ja 1990. aastad. [Ad fontes 3]. Tallinn, 1998, lk. 95–104.

¹⁵ M. Graf. Parteid Eesti Vabariigis, lk. 222–226; O. Kuuli. Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991. Tallinn, 1999, lk. 41, 46, 50–54.

vistlik või lausa nihilistlik. Vähemalt mingi osa rahvast kritiseeris ja halvustas kohati Eesti riiki, kõiki tema samme ja ettevõtmisi. Eriti märgatav oli selline suhtumine Venemaalt naasnud optantide ning sõja- ja revolutsiooni-aastate segadustes üleöö rikastunud ärimeeste seas, kes olid valmis tunnistama välismaal laialt levinud seisukohta, et väikeriigid pole pikemas perspektiivis eluvõimelised. Paljudel juhtudel kiruti Eesti piiratust (nii poliitilist ja majanduslikku kui ka kultuurilist) ja nagu igatseti taga koos Vene impeeriumiga minevikku vajunud väidetavalt laialdasi võimalusi. Niustati möödaniku negatiivne pool ja võimendati positiivset. Samas ei jäetud tähelepanuta ühtegi Eestis ilmnevat väärnähet. Kõike ja kõiki maha tegeva kriitika kõrval ei ilmnenu vähimatki positiivset programmi. Niisugune suhtumine kasvas välja ennekõike toonase poliitilise kultuuri ja demokraatlike traditsioonide haprusest. Pärast mässukatset taibati, et oma riik koos kõigi seniste saavutustega ei olegi nii iseenesestmõistetav, vaid vajab igakülgset kaitset, sh. ka positiivset mentaliteeti. Siitpeale muutus suhtumine märksa heatahtlikumaks ja kriitika konstruktiivsemaks. Olulise panuse andis sellesse ka uue põlvkonna, iseseisvas riigis oma teadliku elu alustanud ja hariduse saanud noorte lisandumine riigiehitustöösse.¹⁶

Kolmanda probleemi – poliitilise ebastabiilsuse – peamiseks tunnuseks on tihtilugu peetud sagedasi valitsusvahetusi ja pikale veninud valitsuskriise. Tegelik olukord ei olnud kaugeltki nii halb, nagu vahel kujutatakse. Valitsused vahetusid küll tõepoolest üsna tihti, kuid selles polnud midagi erakordset – toonases maailmas oligi valitsuskabinetide keskmine eluiga tänapäevasest lühem.¹⁷ Kui Asutava Kogu perioodi ei saa tõesti normaalseks pidada – vähem kui kahe aastaga oli võimul neli valitsust (keskmine eluiga kõigest 5 kuud) –, siis aastatel 1921–1924 tegutsenud

neli kabinetti pidasid keskmiselt vastu pea-aegu 12 kuud.

Kriitikat ei kannata ka väide, nagu olnuks sagedastes valitsuskriisides süüdi ebakohane põhiseadus. Parlament olevat selle alusel saavutanud ainudomineeriva positsiooni ja sundinud valitsusele peale oma tahet, kusjuures valitsus jäänud aga kaitsetuks, sest puudus tasakaalustav mehhanism (riigipea). Kui vaadata aastatel 1921–1924 tegutsenud valitsuste lahkumise põhjusi, siis selgub, et parlamendil polnud kriiside esilekutsujana mingit rolli: kaks valitsust astusid tagasi koalitsioonisiseste lahkkelide tõttu, üks lahkus seoses Riigikogu ümbervalimistega ning üks erakorralistel asjaoludel (detsembripüüti tagajärjel).¹⁸ Pigem võiks 1920. aastate alguse puhul väita, et parlamendi üle domineeris rahva tahe – pärast veebruaris 1923 toimunud rahvahääletust usuõpetuse küsimuses, mille otsus erines parlamendis langetatud otsusest, läks Riigikogu I koosseis ennetähtaegselt laiali.¹⁹

Seega pole 1920. aastate alguses põhjust kõnelda ei sagedastest valitsusvahetustest, parlamendi diktaadist ega põhiseaduse puudulikkusest. Tegelikult avaldus poliitiline ebastabiilsus peaaesjalikult parteide paljususes ja erakondliku maastiku väljakujunematuses. Sellest annavad tunnistust parlamendivalimiste tagajärjed. Kui Asutava Kogu valimistel (1919) konkureeris kümme valimisnimekirja ning parlamenti pääsesid kaheksa erakonna esindajad, siis Riigikogu I koosseisu valimistel (1920) olid need arvud vastavalt 18 ja 10 ning II koosseisu valimistel (1923) koguni 26 ja 14.²⁰ Rein Toomla andmetel suutsid Eesti 1923. aasta “rekordi” lüüa poolakad alles 1991. aastal.²¹

On tähelepanuväärne, et kuigi kõik valimistel ebaõnnestunud nimekirjad jäid järgmistest valimistest kõrvale, asendusid need kohe uute katsetajatega. Katsetajaid ei peatanud isegi tõsiasi, et reeglina ei saavutanud

¹⁶ Eesti ajalugu VI, lk. 75.

¹⁷ Eesti Vabariik 1918–1940. Ajalooline ülevaade sõnas ja pildis. Koostanud E. Uustalu. Lund, 1968, lk. 76.

¹⁸ A. Ruusmann. Eesti Vabariik 1920–1940. Sisepoliitiline areng. Tallinn, 1997, lk. 42–52.

¹⁹ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1921–1929. Dokumentide kogumik. – *Ad fontes* 12. Tallinn–Tartu, 2002, lk. 53.

²⁰ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920, lk. 134–135, 172–173; Eesti Vabariigi sisepoliitika 1921–1929, lk. 54–55.

²¹ R. Toomla. Eesti erakonnad. Tallinn, 1999, lk. 77.

uued nimekirjad erilist edu: Riigikogu I koosseisu viis oma esindajad kaheksast kandideerijast kaks, II koosseisu kuueteistkümnest kandideerijast neli. Seejuures suutsid I ja II Riigikokku lisandunud kuuest uuest erakonnast poliitikas kanda kinnitada vaid kaks (Majandusrühm ning Asunike Koondus), kuna ülejäänud osutusi ühepäevaliblikeks. Seoses kandideerinud, kuid valituks mitte osutunud nimekirjade arvu suurenemisega kasvas “kaotsi läinud” häälte arv: kui Asutava Kogu valimistel läks kaotsi kõigest 1885 häält (0,4% antud häältest), siis II Riigikogu valimistel juba 16 645 häält (3,6%).²²

Valituks osutunud nimekirjade arvu kasvuga kaasnes paratamatult parlamendi killutatuse süvenemine ning keerustus parlamendi enamuse toetust omava valitsuskoalitsiooni loomine. Eriti probleemseks kujunes usaldusvalitsuse moodustamine kevadel 1924, mil lisaks valitsemise vastutusest põhimõtteliselt keelduvatele vasakjõududele (sotsiaaldemokraadid, iseseisvad sotsialistid, kommunistid – kokku 30 kohta) otsustasid opositsiooni jääda ka Põllumeestekogud (23 kohta). Selle tulemusena moodustuski 1920. aasta põhiseaduse kehtivusaja ainulaadne vähemusvalitsus, mille selja taga seisis napp 1/3 Riigikogust.²³

Pärast putšikatset astuti mitmeid samme poliitilise konsolideerumise ja stabiilsuse kasvatamise suunas. Neist ajaliselt esimene tehti juba 10. detsembril 1924, kui riigivanem teatas valitsuse tagasiastumisest, et anda teed rahvusliku ühtsuse valitsusele, mis suudaks riigi vapustustest välja tuua. Koalitsioon moodustus uskumatult kiiresti ja 16. detsembril kinnitas Riigikogu ametisse uue valitsuse, kuhu kuulusid Põllumeestekogude, Rahvaerakonna, Kristliku Rahvaerakonna, Tööerakonna ja – üle pika aja – ESDTP esindajad, s. t. 72% parlamendist. Tegelik poolehoid oli veelgi suurem, sest valitsust toetasid ka koalitsiooni mitte kuulunud väikerühmad. Kui võrd kommunistlik fraktsioon parlamendis likvideeriti, võib öelda, et valitsuse selja taga

oli Riigikogu täielik toetus ning tegemist oli seinast sein valitsusega.

Avalikkus nägi laiapõhjalise koalitsiooni loomises uue ajastu algust Eesti sisepoliitikas. Seda seisukohta näis kinnitavat ka valitsuse deklaratsioon, mis oli mõjutatud mässukatses-järgsetest meeleoludest ja erines mitmeti varasemate valitsuskabinettide samalaadsetest dokumentidest. Deklaratsioonis rõhutati vajadust kindlustada riigi sise- ja välisjulgeolekut, suurendada kaitsekulutusi, võtta vastu “Riigikorra kaitse seadus”, kiirendada Kaitseliidu taasloomist, tõhustada isamaalist kasvatust, taotleda sõjalis-poliitilise Balti kaitseliidu loomist, osaleda aktiivselt Rahvasteliidu töös jne. Oluliseks võib pidada ka portfelli ministri ametikoha loomist – selle ülesandeks jäi Eesti kasuks välismaal tehtava propagandatöö koordineerimine. Varem ei pandud positiivsele välispropagandale vajalikku rõhku ning kahjuks loobuti ka hiljem (propaganda)ministri kohast.²⁴

Teiseks sammuks poliitilise konsolideerumise teel oli erakondade ühinemine. Sellega oli püütud algust teha varemgi, kuid ainsaks saavutuseks jäi aastail 1923–1925 Riigikogus tegutsenud Demokraatlik Liit, mis koosnes Rahvaerakonna, Kristliku Rahvaerakonna ja Rahvuslik-Vabameelse Partei esindajatest. Kõneldud oli ka sotsialistide (Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei ja Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei) võimalikust liitumisest, kuid ikka leidis piisavalt erimeelsusi nii parteide ideoloogias ja programmis kui ka juhtivtegelaste isiklikes suhetes. Nüüd, mil oli tarvilik senisest jõulisemalt vastanduda kommunistidele, suudeti ebakõlad kõrvale jätta ning aprillis 1925 sündis Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei.²⁵ Siiski ei leidnud sotsialistide eeskuju kohest järgimist ning järgmine ühinemine sai teoks alles sügisel 1931, mil Kristlik Rahvaerakond sulas kokku Rahvaerakonnaga. See oli igati loogiline samm, sest kristlased olid Asutava Kogu valimiste eel võrsunudki Rahvaerakonna rüpest ning

²² Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920, lk. 134–135; Eesti Vabariigi sisepoliitika 1921–1929, lk. 54–55.

²³ A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis, lk. 61.

²⁴ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1921–1929, lk. 120–125.

²⁵ O. Kuuli. Sotsialistid ja kommunistid Eestis, lk. 41.

ka järgnenud aastail oli harrastatud üpris tihedat koostööd ja kaitsud suhteliselt sarnaseid põhimõtteid.²⁶

Ühiskonna konsolideerimise raames pöörati putšijärgselt tähelepanu vähemusrahvustele. Nende lojaalsust Eesti Vabariigile peeti mõõdapääsmatult vajalikuks. 1925. a. võeti vastu “Vähemusrahvuste kultuura autonoomia seadus”, mis sätestas kultuura autonoomia põhimõtte. Sedagi seadust oli kavandatud juba ammu (vastav lubadus sisaldas “Iseseisvusmanifestis”), kuid selle ettevalmistamine oli veninud. Mässukatse andis uue tõuke, huvi vähemusrahvuste vastu suurenes ning seadus valmis kiiresti ja tõrgeteta. Kultuura autonoomia täitis oma ülesande – rahvuslikud konfliktid olid Eestis praktiliselt tundmatud ning Eesti maine maailma avalikkuses paranes.²⁷

Poliitilise stabiilsuse suurendamisele aitas kaasa uus valimisseadus. II Riigikogu valimistel ilmnenu killustatus (26 osalenud nimekirja ja 14 parlamendifraktsiooni) sundis otsima võimalusi vähendamaks kandideerivate valimisnimekirjade arvu. Novembris 1923 moodustati parlamendikomisjon valimisseaduse muutmiseks ning komisjoni soovitude põhjal töötas kohtuministerium välja “Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seaduse”. 18. veebruaril 1926 vastu võetud uus valimisseadus nõudis kandideerivatelt erakondadelt kautsjoni sissemaksmist ja luges Riigikokku valituks ainult need parteid, kes said vähemalt 2% häältest.

Sel moel loodeti kõrvaldada valimistelt pelgalt kohalikku tähtsust omavad nimekirjad ja mitmesugused *pullivennad*, kes üksnes diskrediteerisid parlamentarismi ideed. Valimiskünnise veelgi ulatuslikum tõstmine polnud võimalik, sest see jätnuks parlamendist välja vähemusrahvused.²⁸

Kandideerivate nimekirjade arv järgnevalt väheneski. III Riigikogu valimistel osales 14 ja valiti 10 nimekirja; IV Riigikogu puhul olid vastavad arvud 11 ja 10. Tähelepanuväärne on, et valitute hulgas ei olnud ühtegi uut erakonda ning ka 1923. aasta uustulnukatest jäi ainsana poliitikasse püsima Asunike Koondus. IV Riigikogu valimistel osalesid ainult parlamendierakonnad (ainsaks erandiks kalameeste ja väikemaapidajate nimekirja, mis kogus 6012 häält).²⁹

Poliitilise elu ja erakondliku süsteemi stabiliseerumisest kõnelesid ka valimistulemused. Juba III Riigikogu kohtade jaotus sarnanes üldjoontes II Riigikoguga: erandiks vaid asunike ja sotsialistide osakaalu järsk tõus. Esimene tulenes asjaolust, et asunikud esinesid esmakordselt üleriigiliselt (1923. a. kandideerisid ainult kolmes maakonnas); teise põhjusteks olid nii kommunistide kadumine legaalsest poliitikast kui ka sotsialistide ühinemine. Ülejäänud erakonnad kordasid sisuliselt varasemat tulemust. IV Riigikogu valimistagajärjed olid peaaegu identsed III Riigikoguga: erakondade tulemused erinesid varasematest vaid 0,5–2,2% võrra.

Erakondade esindatus Riigikogu teises, kolmandas ja neljandas koosseisus.³⁰

	II Riigikogu		III Riigikogu		IV Riigikogu	
	Häälte %	Kohti	Häälte %	Kohti	Häälte %	Kohti
ES(D)TP	14,0	15	22,9	24	24,0	25
Põllumeestekogud	21,6	23	21,4	23	23,1	24
Asunike Koondus	3,8	4	13,5	14	13,7	14
Tööerakond	11,2	12	12,4	13	10,2	10
Rahvaerakond	7,5	8	7,4	8	8,9	9

²⁶ M. Graf. Parteid Eesti Vabariigis, lk. 209, 234–236.

²⁷ A. Ruusmann. Eesti Vabariik 1920–1940, lk. 14; Eesti ajalugu VI, lk. 75–76.

²⁸ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1921–1929, lk. 57–60.

²⁹ Samas, lk. 64, 74.

³⁰ A. Ruusmann. Eesti Vabariik 1920–1940, lk. 37.

Vasakradikaalid	4,7	5	5,9	6	6,2	6
Kristlik Rahvaerakond	7,3	8	5,4	5	4,1	4
Venelased	4,1	4	3,3	3	2,5	2
Sakslased(-rootslased)	3,5	3	2,5	2	3,2	3
Majandusrühm	2,2	2	2,4	2	2,9	3
Rahvusvabameelsed	4,5	4	0,9	-	-	-
Üürnikud	1,3	1	1,3	-	-	-
Demobiliseeritud	1,2	1	-	-	-	-
Kommunistid	9,5	10	-	-	-	-

Seevastu valitsuste püsivuse osas märkimisväärsed muudatusi ei toimunud. Detsembrist 1924 kuni juunini 1932 (91 kuu jooksul) oli võimul 9 valitsust. Seega kujunes keskmiseks valitsemisajaks veidi üle 10 kuu, mis oli võrreldav (pisut madalam) aastatega 1921–1924, kuid märgatavalt rohkem kui Asutava Kogu ajal. Endiseks jäid ka valitsuste lahkumise sagedasemad põhjused: üheksast valitsusest kolm lahkus koalitsiooni lagunedes, kolm pärast korralisi parlamendivalimisi ja üks erakorralistel asjaoludel (erakondade ühinemisest tulenenud jõuvahekordade muutumine Riigikogus). Ning vaid kahe valitsuse tagasiastumist võiks hea tahtmise korral seostada *parlamendi diktaadiga*, sest riigivanem sidus hääletamistulemused Riigikogus usaldusküsimusega. Siingi oli parlamendi “süü” rohkem kui tagasihoidlik, sest usaldusküsimus tõstatati valitsuse algatusel.³¹

Kui putšieelne periood oli ennekõike otsingute ja kujunemise aeg, siis ajavahemikku 1925–1932 võiks iseloomustada – laenates Jaak Valge määratlust sama perioodi majandusolude kohta – kui normaalse sisepoliitika aastaid.

Kolmas murdepunkt: Suur depressioon

Kolmandaks murdepunktiks Eesti sisepoliitikas kujunes kriis, mille kutsus esile Suur depressioon. Majanduskriis jõudis Eestisse 1930. aasta teisel poolel ja tõi peagi kaasa pankrottide laine, tööpuuduse kasvu ja elukvali-

teedi languse. Halveneva majanduskliimaga kaasnes järjekordne muutus rahva hoiakutes ja suhtumises. Ennekõike hakkasid inimesed süüdlasi otsima. Süüdlaseks peeti poliitikuid, kes tegutsevat ainult isiklike võimuambitsioonide rahuldamise nimel, hoolimata riigi ja rahva käekäigust; erakondi, mis piirduvat üksnes omaenese kitsaste partei-poliitiliste sihtide rahuldamisega; Riigikogu, mis olevat kehtestanud valitsuse üle diktaadi; valitsust, mis ei oskavat ega suutvat piisava iseseisvuse ja enesekindlusega toimida. Selliste süüdistuste tulemusel langes nii poliitikute ja erakondade kui ka Riigikogu ja valitsuse autoriteet ning järjest rohkem hakkas ilmneva rahva võõrandumine riiki juhtivatest institutsioonidest. Pinevust lisas opositsioonijõudude lahmiv, liialdav ja ebakonstruktiivne kriitika ning teravad ründed oma poliitiliste vastaste aadressil. Seejuures ei kohkutud tagasi tahtlikust mustamisest, alusetutest süüdistustest, tühiste möödalaskmist ülespuhumisest suurteks skandaalideks. Veelgi rohkem kütsid kirgi põhiseaduse muutmise kavad, poliitilised kihutuskoozolekud ja rahvahääletused.³²

Paralleelselt mentaalsete muudatustega ja osalt nende tulemusel süvenes poliitiline killustatus, vähenes stabiilsus, sagenesid valitsuskriisid ja keerustus nende lahendamine. Need protsessid olid siiski aeglased ja ilmnasid selgelt alles 1932. aastal. Esialgu võis näida isegi vastupidi: 1929. aastal valitud Riigikogu IV koosseis tegi oma igapäevatööd edukalt ning valitsuste keskmine eluiga küündis jätkuvalt 12 kuu piirimaile.

³¹ Samas, lk. 54–62.

³² Eesti ajalugu VI, lk. 83.

Lisaks sai 1932. aasta algul teoks kaua oodatud erakondade liitumine. Alustuseks ühinesid agraarerakonnad – Põllumeestekogude ja Asunike Koonduse baasil moodustus uus poliitiline rühmitus, mis pälvis rahvasuus ühinenud põllumeeste erakonna nime. See samm innustas omakorda tsentrumiparteisid ning Rahvaerakonna ja Tööerakonna liitumisel tekkis Rahvuslik Keskerakond, millega ühines ka Majandusrühm. Kahjuks polnud need ühinemised enam nii loomulikud nagu varasem sotsialistide liitumine ning Kristliku Rahvaerakonna kokkusulamine Rahvaerakonnaga, vaid tulenesid eeskätt kiirete poliitiliste dividendide lootusest. Sellisel üpris ebakindlal alusel toimunud ühinemised ei pidanud järgnenud ajaproovile vastu ning erakondade liitumisest loodetud konsolideerumine osutus vaid näiliseks.³³

Kuid Riigikogu V koosseisu valimistele läksid vastmoodustatud suurerakonnad vastu veel enesekindlatena ja täis võidulootusi. Ja ehkki unistused absoluutse enamuse saavutamisest ei täitunud, kujunes Riigikogu V koosseis oma eelkäijatest oluliselt erinevaks. V Riigikogus olid esindatud kolm suurt erakonda (ühinenud põllumehed, keskerakondlased, sotsialistid), kellele lisandus kolm väikest rühmitust (venelased, sakslased, pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirj). Paljud pidasid sellist jõudude jaotust optimaalseks.

Erakondade liitumine avaldas otsest mõju ka valitsuste loomise protsessile. Kui varem koosnes parlament kümne erakonna esindajatest, kes põhimõtteliselt võinuks kõik osaleda valitsuskoalitsioonide moodustamisel, siis nüüdsest tuli arvestada vaid kolme suurega ning väikeerakondade marginaliseerumine jätkus. Otsustav roll kuulus ühinenud põllumeestele, kes võisid enamusvalitsuse luua nii keskerakondlaste kui ka sotsialistidega. Seevastu Keskerakonnal ja ESTP-l ei piisanud enamusvalitsuse moodustamiseks omavahelist koostööst ning koalitsiooni vajati ilmtinimata ka ühinenud põllumehe.³⁴

Negatiivsetest arengutest torkas esimesena silma uute poliitiliste jõudude teke. Üle mitme aasta osales V Riigikogu valimistel tervenisti kolm uut valimisnimekirja: Rahvuslik Töökoondus, Põllumeeste Ühing, Sotsialistlik Tööliste ja Tälupoegade Partei. Ehkki ükski neist valimiskünnist ei ületanud, tõestas uute erakondade sünd, et kaugeltki kõik pole olemasolevate erakondadega rahul. Kolme peale kokku saadi üle 19 000 hääle, mis läksid seega kaduma. Samal ajal püüdsid aktiveeruda kommunistid, kes lootsid kasutada majanduskriisi oma huvides ning arendasid senisest aktiivsemat propagandat nii Eesti valitsejate kui ka kapitalistliku korra vastu. Ja muidugi ei tohi unustada kriisiaastail esile kerkinud suurimat poliitilist liikumist – Eesti Vabadsõjalaste Keskliitu, mis ei defineerinud end küll erakonnana ja jäi Riigikogu valimistest kõrvale, kuid mõjutas ometi oluliselt kogu varasemat erakondlikku maastikku.

Teiseks selgus varsti, et kriisi tagajärjel teostunud ühinemised polnud õnnestunud. Ühinenud põllumeeste erakond lagunes uuesti asunikeks ja kogupõllumeesteks; Rahvuslikust Keskerakonnast ja ESTP-ist lahkus aga hulk saadikuid, kes jäid Riigikokku edasi erapooletuna. Nende protsesside lõpptulemusena parlamendi killustatus koguni suurenes, sest erapooletud rahvaesindajad tegutsesid ainult omal äranägemisel.³⁵

V Riigikogu erakondliku koosseisu muutumine (kohtade arv).

Erakond	1932	1934
Ühinenud põllumehed	42	-
Põllumeestekogud	-	20
Asunike Koondus	-	19
Rahvuslik Keskerakond	23	19
ESTP	22	19
Töölised ja kehvikud	5	5
Venelased	5	5
Sakslased	3	3
Erapooletud	-	10

³³ M. Graf. Parteid Eesti Vabariigis, lk. 180–181, 209–211.

³⁴ A. Ruusmann. Eesti Vabariik 1920–1940, lk. 75.

³⁵ Eesti ajalugu VI, lk. 83–84.

Kolmandaks keerustus valitsuskabinettide moodustamine, ehkki näiliselt võinuks see pärast kolme suure poliitilise jõu kujunemist isegi lihtsustuda. Juba esimese V Riigikogu valitsuse loomisel tekkis hulk ületamatuid vastuolusid, mis muutsid koalitsioonikõnelused ülimalt keerukaks (mitmed poliitikud loobusid) ja pikaajaliseks (aega kulus 29 päeva). Lõpuks kinnitati ametisse kabinet, kus olid esindatud ühinenud põllumehed ja keskerakondlased. Vaatamata näiliselt tugevale seljatagusele hakati valitsust kritiseerima kohe, ilma mingi armuajata, ning ajapikku kriitika üksnes tugevenes. Õli lisas tulle vabadussõjalaste aktiivsus ja põhiseaduse muutmise rahvahääletus, mille tulemused üllatasid Riigikogu ebameeldivalt. Seetõttu tekkisid lahkarmumused koalitsiooni sees ning Keskerakond kutsus pärast 2,5 kuud kestnud valitsemist oma ministrid tagasi. Nii lühiealist valitsust polnud Eestis varem nähtud.³⁶

Seevastu valitsuskriis venis jällegi väga pikaks, kestes taas 29 päeva. Seejärel moodustunud valitsus oli aga hoopis uudne nähtus Eesti poliitilises elus. Väidetavasti polnud tegemist tavapärase koalitsioonivalitsusega, vaid *usaldusvalitsusega* – poliitiliselt erapooletu töökabinetiga, mis loodi isikliku usalduse alusel riigivanema ja tema ministrite vahel. Millest iganes, kuid normaalsest sisepoliitilisest kliimast ja stabiilsusest ei andnud säärase samm kindlasti tunnistust. Süveneva kriisi ja krooni kursi ümber toimuva terava võitluse õhkkonnas (see tõi kaasa ühinenud põllumeeste erakonna lagunemise) pidas valitsus vastu napilt pool aastat.³⁷

Järgmise valitsuse moodustamisel proovis 22 päeva jooksul oma võimeid seitse poliitikut (mõned korduvalt), kuid asjatult. Soodsama olukorra loomiseks jäeti ühe riigivanemaks pürgija nimi saladusse ja ajakirjandus lõi lärmi “musta maski valitsuse” loomise pärast. Lõpuks kujundatud kabinet, kuhu kuulusid keskerakondlased ja asunikud, sai parlamendis 51 poolt- ja 40 vastuhäält ning pälvis “kroonikukutajate valitsuse” nime.

Koalitsiooni ja opositsiooni vastuolud muutusid erakordselt teravaks, mistõttu valitsuse tegevus näis koosnevat ainult skandaalidest: valitsuskriisi venimine, paljude katsete luhumine, riigivanema kandidaati ümbritsev saladus, opositsiooni korraldatud töötakistus valitsuse deklaratsiooni ettelugemisel, hävitajate müük Peruule, krooni devalveerimine, kaitseseisukorra (esialgu osalise, hiljem üleriigilise) kehtestamine, põhiseaduse rahvahääletused jne. Kõike seda arvestades pole ime, et valitsus pidas vastu vaevalt viis kuud ning lahkus kohe pärast kolmanda rahvahääletuse tulemuste selgumist.³⁸

Seega oli juulist 1932 kuni oktoobrini 1933 võimul kolm valitsust, mille keskmine eluiga küündis vaevu viie kuuni. Neile aastatele oli tüüpiline ka valitsuskriiside erakordne venimine ja tohutud raskused uue kabineti kokkusaamisel.

Suure depressiooniga kaasnenud järsust majanduslangusest alguse saanud sisepoliitiline kriis juhatas sisse üleminekuajastu, mis viis lõpptulemusena Eesti Vabariigi parlamentaarse demokraatia juurest autoritaarse režiimini.

Ago Pajur

(1962)

Lõpetanud 1986. a. Tartu ülikooli ajaloolasena. Doktoritöö kaitsnud 1999. a. samas. Aastast 2000 Tartu Ülikooli Eesti ajaloo dotsent. Peamised uurimissuunad: Eesti poliitiline ja sõjaline ajalugu 20. sajandi algupoolel.

³⁶ A. Ruusmann. Eesti Vabariik 1920–1940, lk. 75–76; A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis, lk. 65.

³⁷ A. Ruusmann. Eesti Vabariik 1920–1940, lk. 80–82; A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis, lk. 66.

³⁸ A. Ruusmann. Eesti Vabariik 1920–1940, lk. 82–84; A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis, lk. 66.